

چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۶

تدوین: یاسر نورعلی‌وند

اشاره:

نظر به اهمیت مهمترین چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۶، پژوهشکده مطالعات راهبردی اقدام به برگزاری نشست با حضور اعضای هیئت علمی خود و با محوریت این موضوع نمود. نتایج و یافته‌های این نشست که به روش طوفان فکری و با هدف بررسی مهمترین چالش‌های پیش روی جمهوری اسلامی ایران در دو حوزه داخلی و بین‌المللی در سال جدید صورت پذیرفت، در این نوشتار به تفصیل ارائه شده است.

مقدمه

امروزه غالب کشورهای جهان در مراکز مطالعاتی خود به رصد و پایش چالش‌های مرتبط با امنیت ملی خود در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت یک ساله، میان‌مدت چند ساله و بلندمدت چند دهه‌ای می‌پردازند تا ضمن شناخت دقیق‌تر از چالش‌های پیش‌رو، از آمادگی مواجهه بهتر و کارآمدتر با آنها برخوردار شوند. از این رو، با آغاز سال جدید انتظار می‌رود یکی از اولویت‌های کاری مراکز مطالعاتی در حوزه امنیت ملی، بررسی مهمترین چالش‌های امنیتی در بازه زمانی یک سال پیش رو باشد. پژوهشکده مطالعات راهبردی به عنوان یکی از مراکز مطالعاتی پیشرو و پیشگام در حوزه مطالعات امنیت ملی هر ساله در ابتدای سال جدید یکی از اولویت‌های

کاری خود را به این امر مهم اختصاص می‌دهد. در این راستا، با نشستی که با مشارکت اعضای هیئت علمی پژوهشکده برگزار شد، به بررسی مهمترین چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۹۶ به روش طوفان فکری پرداخته شد که روش کار و نتایج آن در ادامه ارائه می‌شود.

روش کار

برای مشخص شدن مهمترین چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۹۶ از روش «طوفان فکری» بهره برده شد. طوفان فکری یکی از شناخته‌شده‌ترین شیوه‌های برگزاری جلسات هم‌فکری و مشاوره بوده و کاربرد جهانی دارد. این روش یک

1. Brain Storming

به ارائه پیشنهاد باشد، دست خود را بالا می‌برد و در هر نوبت نظرات خود را ارائه می‌دهد و در همین حال دبیر جلسه پیشنهاد را با جزئیات بیشتری ثبت می‌نماید. در صورت لزوم رئیس جلسه می‌تواند برای برانگیختن اذهان در ارائه پیشنهادات جدید، صورت مسئله یا پیشنهادات ارائه شده را مجدداً و یا از زاویه‌ای دیگر طرح نماید.

مطابق با این روش، نشست نه نفره‌ای از اعضای هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی تشکیل شد در حالی که از آنها خواسته شده بود که بر پنج تا ۱۰ چالش مهم امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۶ در دو سطح داخلی و بین‌المللی تأمل کرده و آن را در جلسه مطرح نمایند. رئیس جلسه پس از طرح مقدمه بحث و بیان صورت مسئله، از اعضای شرکت‌کننده درخواست نمود که به ترتیب مهمترین چالش‌های مدنظر خود را ذکر نمایند و همزمان از دبیر جلسه خواست که چالش‌های طرح‌شده توسط اعضا را یادداشت نماید. در مرحله بعد پس از غربال‌گری و حذف موارد مشابه، از میان چالش‌های باقیمانده بر اساس معیار فراوانی دیدگاه‌ها و اهمیتی که اعضاء با امتیازدهی خود از نمره یک تا ۱۰ به چالش‌های طرح‌شده دادند، به ترتیب اولویت هشت چالش مهم از میان تمامی چالش‌های مطرح‌شده مشخص شد. سپس در مرحله بعد از هر یک از اعضا خواسته شد که دلایل و استدلال‌های خود را در مورد چرایی چالش‌های تعیین‌شده بیان نمایند.

یافته‌ها و نتایج

مطابق با روش کاری که در بالا توضیح داده شد، در مرحله نخست ۵۷ چالش داخلی و بین‌المللی توسط هریک از اعضای حاضر در نشست ارائه شد که در این میان، حوزه داخلی ۳۵ چالش و حوزه بین‌المللی ۲۲ چالش را به خود اختصاص دادند. در مرحله دوم پس از غربال‌گری و حذف موارد تکراری و مواردی که در دل چالش‌های کلان‌تر جای می‌گرفتند، نهایتاً از میان ۵۷

تکنیک خلاقیت فردی یا گروهی است که طی آن، با جمع‌آوری فهرستی از ایده‌ها و نظرات که توسط اعضای شرکت‌کننده ارائه می‌شود، برای رسیدن به یک جمع‌بندی در مورد یک مسئله تلاش می‌شود. فرهنگ لغت وبستر تعریف طوفان فکری را چنین بیان می‌دارد: «تکنیک برگزاری یک نشست که در آن سعی گروه بر این است تا راه‌حل مشخصی در مورد مسئله‌ای مشخص بیابد». در این روش، همه نظرات در جمع‌بندی مورد استفاده قرار می‌گیرند. روش طوفان فکری امروزه یکی از متداول‌ترین روش‌های تصمیم‌گیری گروهی است و موجب گسترش و تحول بسیاری از روش‌های مرتبط و مشابه گردیده است.

این روش دارای مزایا و ویژگی‌هایی منحصر به فردی است و در صورتی که قواعد و مقررات مشخصی برای جلسه طوفان فکری در نظر گرفته و رعایت گردد، بسیار مفید و کارآمدتر خواهد بود. روش طوفان فکری بر دو اصل استوار است: اصل اول مبتنی بر تنوع نظرات است. تنوع نظرات، آن بخش از مغز را که به خلاقیت مربوط است، فعال‌تر می‌کند تا بر تفکر قضاوتی خود فائق آید. تفکر قضاوتی در واقع به معنی ارزیابی‌ها و نظرات تکمیلی نسبت به یک موضوع مطرح شده است. به این منظور، بعد از آنکه تمامی پیشنهادات جمع‌آوری گردید، بررسی و ارزیابی پیشنهادات صورت می‌گیرد. اصل دوم، مبتنی بر این ایده است که کمیت، فزاینده کیفیت است. یعنی هرچه تعداد پیشنهادات بیشتر شود، احتمال رسیدن به یک راه‌حل بهتر افزایش می‌یابد.

در هر جلسه طوفان فکری لازم است افراد ذیل حضور داشته باشند: رئیس جلسه، دبیر جلسه و اعضای گروه که استاندارد تعداد اعضا بین ۶ تا ۱۲ نفر است. دستور کار جلسه می‌باید قبلاً به اعضا اعلام شده باشد. رئیس جلسه، قواعد کاری و «مسئله مورد بحث» را به روشنی تعریف می‌نماید و ناظر بر حسن اجرای جلسه است. دبیر، کار ثبت صورت جلسه را به شکل گزارش محور انجام می‌دهد. هریک از اعضا که مایل

چالش ذکر شده اولیه، ۲۳ چالش باقی ماند. حذف ۳۴ مورد چالش تکراری یا ادغام آنها در چالش‌های کلان‌تر که تقریباً نزدیک به ۶۰ درصد از دیدگاه‌های اولیه را نشان می‌دهد، حاکی از همبستگی معنادار و اتفاق نظر نسبتاً بالای اعضا در مورد عمده‌ترین چالش‌های پیش‌رو در سال جدید است. در میان ۲۳ چالش نهایی باقیمانده ۱۲ چالش مرتبط با مسائل داخلی و ۱۱ چالش نیز در ارتباط با مسائل بین‌المللی بود. این موضوع نیز خود حاکی از آن است که موارد تکراری و ادغام‌شده در حوزه داخلی بیشتر از حوزه بین‌المللی بوده است.

از میان ۲۳ چالش نهایی، ۱۲ چالش زیر در ارتباط با حوزه داخلی مطرح شده است: انتخابات ریاست جمهوری و شوراها، اسلامی شهر و روستا؛ مخاطرات زیست محیطی یا چالش‌های امنیت زیست محیطی؛ رکود اقتصادی و بیکاری و فقر؛ تداوم و تشدید آسیب‌های اجتماعی در کشور؛ چالش فساد اداری و ناکارآمدی دستگاه‌های حکومتی؛ افزایش تهدیدات تروریستی؛ مسائل قومی - مذهبی کشور؛ قاچاق و اقتصاد پنهان؛ تهدیدات سایبری؛ افزایش شکاف درآمدی و بحران اجتماعی؛ تشدید مهاجرت در حوزه آبریز مرکزی؛ کاهش تولیدات محصولات کشاورزی در شمال و شمال غرب کشور. همچنین ۱۱ چالش بین‌المللی نیز به قرار زیر مشخص شد: سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه؛ نحوه روابط و مناسبات ایران با اعراب با محوریت عربستان سعودی؛ تلاش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای محدود کردن نفوذ ایران در منطقه؛ احتمال درگیری بین ایران و آمریکا در خلیج فارس؛ وضعیت متحدان ایران در منطقه به ویژه وضعیت سوریه؛ تشدید تنش بین ایران و ترکیه؛ بحران کردی در عراق؛ تشدید پذیرش برجام و اعمال تحریم‌های جدید؛ تهدید اسرائیل؛ افزایش مداخله عربستان و تحریک قومی به دلیل ناراضی‌های مسائل زیست محیطی در استان‌هایی همچون خوزستان؛ تداوم و گسترش روابط با کلیت غرب به ویژه اروپا.

در گام بعدی اعضای شرکت کننده پس از بحث و بررسی به این نتیجه رسیدند که با توجه به همپوشانی برخی چالش‌های باقیمانده در هر دو حوزه داخلی و بین‌المللی، نیاز است که مجدداً به ادغام موارد همپوشان و حذف مواردی که از نظر اعضا از درجه اهمیت بالایی برخوردار نیستند، اقدام شود. به عنوان مثال، در حوزه داخلی، چالش‌هایی همچون تشدید مهاجرت در حوزه آبریز مرکزی؛ کاهش تولیدات محصولات کشاورزی در شمال و شمال غرب کشور، بحران ریزگردها، بحران‌های مربوط به کمبود منابع آبی، فرونشست زمین و ... همگی در چارچوب چالش «بحران‌های زیست محیطی یا چالش‌های زیست محیطی» ادغام شدند. چالش‌هایی نظیر تداوم و تشدید آسیب‌های اجتماعی در کشور با محوریت بیکاری و فقر، قاچاق و اقتصاد پنهان، افزایش شکاف درآمدی و بحران اجتماعی همگی در ذیل چالش «رکود اقتصادی و بیکاری و فقر» ادغام شدند. این موضوع در مورد چالش‌های بین‌المللی نیز اعمال شد. به عنوان مثال، چالش‌هایی نظیر تلاش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای محدود کردن نفوذ ایران در منطقه، احتمال درگیری بین ایران و آمریکا در خلیج فارس و آسیب‌پذیری برجام و اعمال تحریم‌های جدید همگی ذیل چالش «سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه» تجمیع شد. همچنین چالش‌هایی مانند نحوه روابط و مناسبات ایران با اعراب با محوریت عربستان سعودی، وضعیت متحدان ایران در منطقه به ویژه وضعیت سوریه، تشدید تنش بین ایران و ترکیه، بحران کردی در عراق، تهدید اسرائیل و افزایش مداخله عربستان در حوزه مسائل زیست محیطی استان خوزستان جملگی ذیل چالش «مناسبات منطقه‌ای ایران» ادغام شدند. در نهایت، پس از چند مرحله حذف موارد تکراری و ادغام موارد همپوشان، هشت چالش زیر به ترتیب اولویت و اهمیت و بر اساس نمره‌دهی از یک تا ۱۰ (سقف ۷۰ امتیاز برای هر چالش با توجه به هفت نفر امتیازدهنده) توسط اعضا استخراج و مشخص

شدند که امتیاز و اولویت‌بندی آنها در جدول ذیل قابل مشاهده است:

ردیف	چالش‌ها	میانگین
۱	انتخابات ریاست جمهوری و شوراها	۶۷
۲	رکود اقتصادی و بیکاری و فقر	۶۲
۳	سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه	۵۷
۴	بحران‌های زیست محیطی یا چالش‌های زیست محیطی	۵۵
۵	مناسبات منطقه‌ای ایران	۵۳
۶	افزایش تهدیدات تروریستی	۴۶
۷	چالش فساد اداری و ناکارآمدی دستگاه‌های حکومتی	۴۵
۸	مسائل قومی مذهبی کشور	۴۰

پس از نهایی شدن مهمترین چالش‌های سال ۱۳۹۶، از هر یک از اعضا خواسته شد که استدلال‌های مدنظر خود را در مورد هریک از چالش‌های تعیین شده بیان دارند که شرح کلی آن در ادامه از نظر خواهد گذشت.

۱) انتخابات ریاست جمهوری و شوراها

از منظر همه افراد حاضر در نشست، انتخابات ریاست جمهوری و شوراها اولین و مهمترین چالش سال جاری است. در واقع، انتخابات ریاست جمهوری از دو منظر مهمترین چالش پیش روی جمهوری اسلامی ایران در سال جاری خواهد بود: نخست، از جهت شیوه برگزاری انتخابات و تأثیری که بر ثبات داخلی، مشروعیت نظام و امنیت ملی دارد؛ و دوم، خروجی و نتیجه‌ای است که در این انتخابات رقم خواهد خورد.

از منظر مؤلفه نخست، برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و شوراها و فرایند آن در عین حال که می‌تواند موجبات هر چه بیشتر ثبات و مشروعیت داخلی و بین‌المللی و از همه مهمتر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را فراهم نماید، در نقطه مقابل نیز می‌تواند همه آنها را یک‌جا به مخاطره بیافکند. از یک سو، نحوه برگزاری صحیح و قانونی انتخابات از مراحل تبلیغات کاندیداها گرفته تا نتایج آن و همچنین میزان مشارکت بالای مردم در آن نه تنها سرمایه اجتماعی و سیاسی نظام را افزایش خواهد داد، بلکه اقتدار، ثبات، مشروعیت و امنیت آن را در هر دو محیط داخلی و بین‌المللی تحکیم خواهد نمود. از سوی مقابل، مواردی همچون دوقطبی شدن انتخابات، عدم رعایت عدالت انتخاباتی از سوی نهادها و مجریان آن، عدم پایبندی به قانون و پذیرش نتایج قانونی انتخابات، عدم رعایت اخلاق در تبلیغات و مناظرات انتخاباتی، فضای انتخابات را به سمت تنش گروه‌ها و جریان‌های سیاسی و اجتماعی کشور خواهد برد که پیامد آن تهدید ثبات، مشروعیت و امنیت ملی کشور در هر دو سطح داخلی و خارجی خواهد بود. به طور کلی، رعایت انصاف و اخلاق انتخاباتی از سوی کاندیداها، بی‌طرفی مجریان و نهادهای دخیل در امر انتخابات، ارائه برنامه‌های ایجابی و خودداری از تخریب رقبا، رفتار انتخاباتی عقلانیت‌محور، قانون‌گرایی، رعایت عدالت در روند تبلیغات کاندیداها به ویژه از سوی رسانه ملی از جمله عواملی هستند که منجر به برگزاری یک انتخابات پرشور و سالم می‌شود که چالش انتخابات را برای کشور به فرصت تبدیل می‌سازد.

اما از منظر مؤلفه دوم، نتیجه انتخابات و اینکه چه شخصی با چه برنامه‌هایی بر سر کار خواهد آمد نیز خود یک چالش جدی و مهم برای راهبرد آتی جمهوری اسلامی در دو حوزه داخلی و خارجی محسوب خواهد شد. به طبع، کاندیدایی که در برنامه‌های انتخاباتی خود به تنش‌زدایی و تعامل با جهان خارج به ویژه غرب

اعتقاد ندارد، مسیر کاملاً متفاوتی را با کاندیدایی که ریشه حل برخی از مشکلات کشور را در تنش‌زدایی و تعامل با جهان خارج می‌بیند، در پیش خواهد گرفت و یا کاندیدایی که اعتقاد به برجام و پابندی به آن ندارد با کاندیدایی که آن را یک دستاورد ملی می‌نگرد، مسیرهای کاملاً متفاوتی را پیش روی کشور قرار خواهند داد. از این منظر، اینکه چه شخصی با چه برنامه‌هایی پیروز فردای انتخابات خواهد بود، با توجه به آنکه دیدگاه‌ها و برنامه‌های کلان‌مدیریتی آن در همه عرصه‌های سیاست داخلی و خارجی، اقتصاد و فرهنگ کشور تأثیر مستقیمی خواهد گذارد، می‌تواند با توجه به شرایط فعلی داخلی کشور و محیط منطقه‌ای و بین‌المللی آن موجبات فرصت و یا تهدید برای جمهوری اسلامی ایران باشد.

۲) رکود اقتصادی، بیکاری و فقر

دومین چالش از نظر اهمیت و شمار تهدیدهای وابسته به آن چالش رکود اقتصادی، بیکاری و فقر است. اقتصاد کشور چند سالی است که با رکود اقتصادی دست و پنجه نرم می‌کند. اگرچه این رکود با تلاش‌های دولت از رسیدن به مرحله بحرانی بازداشته شده است اما در شکل فعلی آن بازار اشتغال و تولید کشور را تحت تأثیر خود قرار داده است. در یک تأثیر دومینوار، رکود اقتصادی منجر به کاهش تولید، کاهش تولید منجر به افزایش بیکاری و هر دوی آنها فقر عمومی را در پی داشته است. بدون تردید از این منظر است که شعار سال جاری از سوی مقام معظم رهبری «اقتصاد مقاومتی؛ تولید و اشتغال» در نظر گرفته شده است. از منظر اعضای شرکت‌کننده در نشست، بیکاری و فقر به عنوان پیامدهای چالش رکود اقتصادی، موجب بی‌ثباتی در کشور به دلایل ذیل خواهد شد: ۱. آستانه تحمل بخش‌هایی از جامعه به سبب فشارهای ناشی از رکود اقتصادی کاهش پیدا کرده و نارضایتی‌ها از این وضعیت ممکن است به اعتراض اجتماعی تبدیل

شود؛ ۲. بخش عمده‌ای از بیکاری معطوف به جامعه تحصیل‌کرده و قشر جوان است که از انگیزه یا نیروی بالایی برای اعتراض و تخریب برخوردار است؛ ۳. رکود سبب ناتوانی در ارائه راهکارهای مؤثر برای جذب سرمایه‌های خارجی می‌شود؛ ۴. رکود اقتصادی باعث خروج سرمایه شده و مشکل بیکاری را مضاعف می‌سازد؛ ۵. بیکاری و فقر به تداوم و افزایش آسیب‌های اجتماعی منجر می‌شود؛ ۶. تداوم رکود اقتصادی موجب کاهش توان ملی در تأمین امنیت می‌شود؛ ۷. رکود به نوعی به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم ناتوانی در تمامی عرصه‌های تأمین امنیت ملی را در پی خواهد داشت.

۳) سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه

در ماه‌های پایانی سال ۱۳۹۵ بود که دونالد ترامپ به عنوان رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا برگزیده شد. دیدگاه‌های ترامپ در مورد برجام و نقش و نفوذ ایران در منطقه، قراردادان ایران در فهرست هفت کشوری که مهاجران آن از ممنوعیت ورود به آمریکا برخوردار می‌شدند و تهدید ایران به اعمال تحریم‌های جدید، رویکرد آن به بحران سوریه، تلاش برای نزدیکی به روسیه و تلاش کشورهای عربی منطقه برای نزدیکی به ترامپ برای تحت فشار قراردادن ایران همگی از جمله شاخصه‌هایی بودند که نشان می‌داد ریاست جمهوری ترامپ می‌تواند یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی ایران در حوزه بین‌المللی در سال ۱۳۹۶ باشد. با این همه، با طرح این سؤال که چرا سیاست خارجی ترامپ در قبال ایران و منطقه یکی از چالش‌های مهم سال جاری است، هر یک از شرکت‌کنندگان به شرح دیدگاه‌های خود پرداختند که جمع‌بندی آن به شرح زیر است: ۱. به چالش کشاندن برجام و عدم پابندی به آن و اجرای تحریم‌های جدید علیه جمهوری اسلامی ایران؛ ۲. همکاری با رقبای منطقه‌ای ایران برای مهار و

باران در شمال کشور را به همراه داشته که میزان برداشت برنج و چای را کاهش خواهد داد. در حوزه آبریز مرکزی و جنوب کشور بارش‌های خوبی اتفاق افتاده و تا حدودی منابع آبی را احیاء نموده اما چون این منابع پایدار نیستند، همچنان با خشکسالی در این مناطق مواجه خواهیم بود. در استان خوزستان میزان بارش کم بود و با وجود اقداماتی که دولت انجام داده، ریزگردها با منشاء داخلی همچنان فعال خواهد بود. با توجه به سیاست ترکیه در سد بستن بر آب‌های جاری به عراق و همچنین سیاست‌های مشابه این کشور، با کاهش ورودی آب از عراق مواجه خواهیم بود که نتیجه آن افزایش میزان شوری اروندرود و خشک شدن نخلستان‌هایی که در پیرامون آن قرار دارند، خواهد بود.

۵) مناسبات منطقه‌ای ایران

در چند سال گذشته مناسبات منطقه‌ای ایران و کنش و واکنش در روابط دوجانبه با کشورهای منطقه به شدت به بحران‌های عراق، سوریه و یمن و جبهه‌بندی‌های کشورهای منطقه در قبال این بحران‌ها گره خورده است. در یک سو، ایران به همراه متحدان خود یعنی دولت‌های مرکزی سوریه، عراق و حزب‌الله لبنان جبهه مقاومت را تشکیل می‌دهند و در سوی دیگر، اعضای شورای همکاری خلیج فارس به رهبری عربستان در کنار ترکیه و اسرائیل به عنوان دشمنان محور مقاومت نقش آفرینی می‌کنند. این گروه معتقدند که ایران در یک دهه اخیر به ویژه پس از جنگ عراق و انقلاب‌های عربی به نفوذ روزافزونی در منطقه دست یافته و در حال تبدیل شدن به یک هژمون منطقه‌ای است، از این رو در یک ائتلاف نانوشته در صدد مهار و کنترل نقش و نفوذ ایران در منطقه هستند. این برداشت، سبب تنش‌های جدی جمهوری اسلامی ایران با عربستان و ترکیه در سال‌های اخیر شده و پیش‌بینی می‌شود مادامی که

کنترل نقش و نفوذ ایران در منطقه به ویژه در سوریه و عراق؛ ۳. همکاری بیشتر با اسرائیل و ایجاد فضای بازتر برای تحرکات آن در منطقه؛ ۴. مداخله‌جویی بیشتر ترامپ در خاورمیانه در مقایسه با اوباما و رویکرد آن به بحران‌های خاورمیانه و سرنوشت بحران عراق و سوریه که به شدت به سیاست منطقه‌ای دولت جدید آمریکا گره خورده است؛ ۵. احتمال اشتباه محاسباتی ترامپ و ماجراجویی آن در خلیج فارس و احتمال افزایش درگیری نیروی دریایی ایرانی و آمریکایی در خلیج فارس؛ ۶. پیش‌بینی ناپذیر بودن سیاست خارجی ترامپ؛ ۷. عدم ارتباط دیپلماتیک ایران با آمریکا؛ ۸. تأثیرگذاری ترامپ در رابطه ایران و اروپا؛ ۹. جنگ طلبی هیئت حاکمه فعلی آمریکا.

۴) چالش‌های زیست محیطی

در سال‌های اخیر مشکلات زیست محیطی و بلایای طبیعی که به اشکال مختلفی از جمله سیل، زلزله، گرد و غبار و ریزگردها، بحران کم‌آبی، فرسایش خاک و فرونشست زمین و ... خودنمایی کرده، چالش محیط زیست را به تهدیدی برای امنیت ملی تبدیل نموده است. پیامدهای چالش زیست محیطی به شکل تداوم و تشدید بحران ریزگردها؛ افزایش اعتراضات آب‌پایه در کشور؛ افزایش مطالبات قومی در حوزه مسائل آبی؛ تشدید فرونشست زمین در کلان‌شهرهای کشور؛ بحران آب در شمال شرق و شرق کشور؛ خشکیدن دریاچه ارومیه؛ افزایش کشمکش میان کشاورزان و کارگزاری بخش آب؛ تشدید مهاجرت در حوزه آبریز مرکزی؛ کاهش تولیدات محصولات کشاورزی در شمال و شمال غرب کشور خود را نمایان ساخته و پیش‌بینی می‌شود در سال جاری نیز تشدید شود. کاهش بارش در حوضه دریاچه ارومیه و عدم تخصیص بودجه در سال جاری برای احیای آن ممکن است به خشک شدن بیشتر دریاچه و اعتراضات مردمی منجر شود. در سال بارانی امسال که به پایان آن نزدیک می‌شویم کاهش

وضعیت منطقه و بحران‌های عراق، سوریه و یمن به شکل فعلی تداوم یابد، یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی ایران باشد. از منظر شرکت کنندگان از جمله چالش‌های احتمالی قابل پیش‌بینی سال جاری در این زمینه می‌تواند موارد زیر باشد: ۱. تضعیف موقعیت ایران در سوریه و احتمال تشدید درگیری‌ها؛ ۲. تشدید گرایش‌های دولت کردی در منطقه؛ ۳. تشدید تنش بین ایران و ترکیه بر سر عراق و سوریه؛ ۴. تداوم تنش با عربستان؛ ۵. اقدامات تخاصمی اسرائیل علیه جبهه مقاومت؛ و ۶. نزدیکی اعراب و اسرائیل و آمریکا برای تضعیف موقعیت منطقه‌ای ایران.

۶) افزایش تهدیدات تروریستی

جمهوری اسلامی ایران در سال‌های گذشته با گونه‌های مختلفی از تهدیدهای تروریستی مواجه بوده است که چالش تروریسم را به مسئله‌ای پایدار برای آن تبدیل ساخته است. با توجه به پایایی و پابرجایی عوامل و بسترهای تهدیدات تروریستی، این چالش همچنان یکی از مهمترین تهدیدهای سال جاری باقی خواهد ماند. علاوه بر تهدیدهای تروریستی داخل کشور از سوی گروهک‌های قومی و مذهبی فعال در مرزهای جنوب شرقی و شمال غربی کشور، در آن سوی مرزها با وجود شکست‌های داعش در عراق و سوریه، این گروه تروریستی همچنان یکی از مهمترین تهدیدهای تروریستی بیرونی باقی مانده است. شکست‌های بیشتر داعش در عراق و سوریه منجر به افزایش تهدیدهای آن علیه ایران می‌شود چرا که قلمروزدایی از داعش موجب گسترش حوزه جغرافیایی اقدامات تروریستی آن خواهد شد که این مسئله امکان بروز اشکال نوین کنش تروریستی از طریق پدیده گرگ‌های تنها در محیط امنیت داخلی ایران را فراهم می‌سازد. تشدید تقابل با شیعیان به منظور بهبود جایگاه خود در میان اهل سنت و تداوم فعالیت‌ها و اقدامات این گروه برای یارگیری

از میان اقلیت‌های ناراضی قومی و مذهبی در مرزهای کشور از جمله دیگر احتمالات قابل پیش‌بینی در این زمینه هستند.

۷) چالش فساد اداری و ناکارآمدی دستگاه‌های حکومتی

کنش‌های فساد و ضدفساد یکی دیگر از چالش‌های مهم سال‌های اخیر کشور بوده است. افزایش فساد در سال‌های گذشته موجب بی‌اعتمادی مردم به دستگاه‌های اجرایی و نظارتی شده است. این امر موجب کاهش مشروعیت نظامی سیاسی در جامعه شده و سرمایه اجتماعی کشور را تنزل داده است. افشاگری‌های هر روزه در این زمینه اگرچه هنوز نتوانسته مهاری قابل اطمینان بر آن بزند، فساد را در جامعه به یک امر عادی تبدیل ساخته و حساسیت‌ها نسبت به این موضوع به شدت کاهش یافته است. در عین حال شیوع فساد اداری موجب کاهش سرمایه‌گذاری و مختل شدن فضای کسب و کار در جامعه و طبیعتاً کاهش تولید و تداوم رکود شده است. ناکارآمدی دولت از قدیم وجود داشته و یک چالش پایدار محسوب می‌شود. این احتمال وجود دارد که وجود انتخابات و تشدید رقابت‌ها این ناکارآمدی را در سال ۹۶ افزایش دهد زیرا از یک سو سرگرم شدن نظام به مسئله انتخابات ممکن است فضای تنفسی در اختیار مفسدان قرار داده و آنها از این فضا برای دست‌زدن به فسادهای بیشتر بهره‌برداری نمایند و از سوی دیگر، خود مکانیسم انتخاباتی به ویژه در انتخابات شورای شهر و روستا و رقابت برای موفقیت در انتخابات به هر قیمت با فساد به ویژه از نوع هزینه‌های مالی انتخابات همراه باشد.

۸) مسائل قومی مذهبی کشور

مسائل و مطالبات قومی و مذهبی به ویژه در حواشی و مرزهای کشور همواره یکی از مهمترین چالش‌ها از ابتدای پیروزی انقلاب تا کنون بوده است. مطالبات قومی، مناقشات قومی - مذهبی، تحریکات رسانه‌های

قومی و مذهبی خارج از کشور در کردستان، سیستان و بلوچستان و خوزستان از جمله مواردی هستند که در سال جاری همچنان احتمال آنها وجود دارد. بحث مطالبات قومی و مذهبی در آذربایجان، کردستان و سیستان و بلوچستان و ریزگردها و مسائل اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی در خوزستان در کنار حاشیه نشینی اقلیت‌های مذهبی در شهرهای بزرگ کشور و اطراف تهران نمونه‌هایی هستند که در پیوند با آسیب‌های اجتماعی رو به افزایش در کشور، از پتانسیل مخاطره‌آفرینی بالایی برخوردار خواهند بود.

نتیجه‌گیری

رصد چالش‌های مهم داخلی و بین‌المللی کشورها از روش‌های مختلفی امکان‌پذیر است. یکی از این روش‌ها بهره‌گیری از نظرات نخبگان، کارشناسان و تحلیل‌گران مسائل داخلی و بین‌المللی است که به طور مداوم در مطالعات و تحلیل‌های روزانه خود، این چالش‌ها را پیگیری و دنبال می‌کنند. بدین منظور، از اعضای هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی با توجه به اشراف مطالعاتی‌شان در حوزه‌های داخلی و بین‌المللی خواسته شد که مهمترین چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۹۶ را در یک نشست و به روش طوفان فکری به بحث و تحلیل بگذارند. نتیجه این نشست پس از چندین مرحله حل‌جلی و غربال‌گری نظرات، اتفاق نظر نهایی بر سر دو چالش خارجی «سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه» و «مناسبات منطقه‌ای ایران» و شش چالش داخلی «انتخابات ریاست جمهوری و شوراها»، «رکود اقتصادی، بیکاری و فقر»، «بحران‌های زیست محیطی یا چالش‌های زیست محیطی»، «افزایش تهدیدات تروریستی»، «چالش فساد اداری و ناکارآمدی دستگاه‌های حکومتی» و «مسائل قومی - مذهبی کشور» بود. اگرچه عمده این چالش‌ها، چالش‌های پایدار جمهوری اسلامی در سال‌های اخیر بوده‌اند اما دو

چالش انتخابات ریاست جمهوری و شوراها و سیاست خارجی دولت ترامپ در قبال ایران و منطقه چالش‌هایی جدید و منحصر به سال ۹۶ هستند که رصد آنها نیازمند توجه و تمرکز بیشتر است. در این میان، انتخابات ریاست جمهوری با توجه به تأثیر مستقیمی که بر ثبات، مشروعیت و امنیت ملی دارد و همچنین با توجه به اینکه نتیجه آن به دو شکل تغییر و یا تداوم سیاست‌های راهبردی کشور بر همه چالش‌های فوق‌الذکر و نحوه مواجهه با آنها تأثیرگذار است، مهمترین چالش سال جاری به حساب می‌آید. اگرچه همه هشت چالش فوق‌الذکر در یک بررسی مستقل از اهمیت بالایی برخوردارند اما در یک ارزیابی مقایسه‌ای پس از چالش انتخابات، مسئله‌ی رکود اقتصادی و سیاست خارجی ترامپ در قبال ایران و منطقه دو چالشی هستند که از اولویت و فوریت بیشتری برخوردارند. به هر حال، مدیریت عقلانی هر یک از این چالش‌ها می‌تواند از تبدیل آنها به تهدید جلوگیری نموده و در مقابل، آنها را به یک فرصت مبدل سازد.

